

کالبد شکافی مهارت اجتماعی: راهبردی به سوی رشد و توسعه‌ی توانایی‌های اجتماعی

نویسنده: ریک لوی^۱

مترجم: محمد امامی / کارشناس مدیریت آموزش و پرورش استثنایی استان مرکزی

سکوت ناخوشایند را شکست و خطاب به من گفتم: "خوب، می دانم که دخترم را رنجاندم. من مرتکب چه خطایی شدم؟ چه کار باید می کردم؟" من که علاقه ای نداشتم برنامه ی صرف شام را به جلسه ی مشاوره تبدیل کنم، گفتم: "بعد از شام در موردش صحبت می کنیم."

او گفت: "نه، واقعاً می خواهم بدانم. دخترم همیشه چنین رفتارهایی را انجام می دهد. با اینکه ما تنبیهش می کنیم، اما انگار این کار هیچ تأثیری ندارد." گفتم: "رفتار شما با او عجیب است. شما مؤثرترین آموزگار او هستید! فرض کنید مشغول آموزش جدول ضرب به او بودید و او می گفت که پنج سه تا می شود بیست. آیا سرش فریاد می کشیدید و او را روانه‌ی اتاقش می کردید؟"

پاسخ داد: "البته که نه، من جواب درست را به او یاد می دادم و به این ترتیب، او دفعه‌ی بعد آن جواب را می دانست."

من ادامه دادم: "دقیقاً و این همان کاری است که تو باید هنگامی که او مرتکب خطاهای اجتماعی می شود انجام دهی."

این اتفاق، ایده‌ی "کالبد شکافی مهارت اجتماعی" را در من به وجود آورد. روشی که هم اکنون در مدارس و خانه‌های سراسر آمریکای شمالی به کار می‌رود و عامل مؤثری در بهبود توانایی‌های اجتماعی هزاران کودک است. این راهبرد بر سه اصل اساسی زیر بنا شده است:
۱- بیشتر خطاهای مرتبط با مهارت اجتماعی، غیر عمدی

شی من و همسر در منزل یکی از دوستان به صرف شام دعوت داشتیم. میزبانان ما، والدین یک دختر نوجوان ۱۲ ساله با رفتارهای عجیب^۲ بودند که دانش آموز مدرسه-ی ما بود. او مشکلات یادگیری و کلامی^۳ چشمگیری داشت و این موارد اغلب سبب بروز مشکلات اجتماعی برای او می شد. رفتارهای تکانشی^۴ و عدم کنترل مؤثر او بر آنچه می گفت، بارها او و والدینش را شرمنده کرده بود. دختر نوجوان برای صرف شام به ما پیوست، و هر پنج نفرمان از صرف غذایی فوق العاده و گفتگویی مهیج لذت می بردیم. موضوع بحث به خودرو کشیده شد. دخترک هیجان زده و به سرعت این کلمات را ادا کرد: "ما می خواهیم هفته‌ی دیگه یه ماشین جدید بخریم. اون خیلی- خیلی- خیلی قشنگه و یه سی دی خوان^۵ هم داره. خیلی ماشین لوکسی یه... مثل ماشین شما ارزون نیست." همه ساکت شدند. پدر دختر احساس شرمندگی می کرد. مادرش نزدیک بود گریه کند. دخترک، بی اطلاع از اینکه گفته‌هایش دیگران را رنجانده است، باز هم حرف می زد.

بالاخره پدر از کوره در رفت و به او گفت: "دخترم! این بی ادبانه ترین حرف هایی بود که تا به حال گفته ای. همین الان از پشت میز بلند شو و به اتاق برو." دخترک، مات و مبهوت و خجالت زده از صندلی اش برخاست، در پشت سرش بست و به اتاق خوابش رفت. ما چهار نفر، در هاله ای از شرمندگی و سکوت به غذا خوردن ادامه دادیم. پدر خانواده با شناختی که از من داشت، فهمید که با واکنش موافق نیستیم. او سرانجام این

صرف غذا در رستوران را آموزش دهید، کلاس درس را در رستوران برگزار کنید؛ آداب معاشرت^{۱۱} در اتوبوس را داخل اتوبوس آموزش دهید؛ و ...

پیش از ارائه‌ی طرح کلی فرایند «کالبد شکافی مهارت اجتماعی»، بهتر است توضیح دهیم که این فرایند شامل چه چیزهایی نیست. این روش نباید با سرزنش، توبیخ، یا تنبیه اشتباه گرفته شود؛ و نباید منحصرأ به وسیله‌ی فرد بزرگسال و بدون توجه به درونداد^{۱۲} کودک (درک و دریافت کودک از آنچه ما می‌گوییم و انجام می‌دهیم) اداره شود. این راهبرد را نباید مداخله‌ی یک مرحله‌ای دانست. بلکه، اثربخشی آن در صورتی که بارها به کار رود، به میزان زیادی افزایش می‌یابد. اگر این روش صورتی که به شیوه‌ای غیردوستانه یا همراه با عصبانیت اجرا شود، بی نتیجه خواهد بود. کودک در تمام مراحل این روش باید احساس کند که امنیت دارد و از او حمایت می‌شود.

راهکار «کالبد شکافی مهارت اجتماعی» در اصلاح و بهبود توانایی اجتماعی کودکان در محیط‌های گوناگون، بسیار مؤثر است. آموختن این روش آسان است و می‌تواند به وسیله‌ی اعضای خانواده، پرستاران کودک، رانندگان سرویس مدارس یا مربیان مورد استفاده قرار گیرد. با آموزش این روش به تمام بزرگسالان دخیل در زندگی کودک، مطمئن می‌شوید که او هر روز از مزایای حاصل از کاربرد فراوان آن بهره‌مند خواهد شد. این تشدید در ارائه‌ی روش مذکور، رشد و تعمیم پذیری مهارت‌های مورد نظر را افزایش می‌دهد.

راز موفقیت این راهبرد در این امر نهفته است که این روش، ۴گام اساسی مؤثر در هر تجربه یادگیری اثربخش را در اختیار کودک قرار می‌دهد که عبارت‌اند از:

- ✓ تمرین
- ✓ بازخورد فوری
- ✓ آموزش

هستند. این یک باور همگانی است که یکی از نیازهای اولیه‌ی همه‌ی انسان‌ها، مورد علاقه بودن و پذیرفته شدن از سوی انسان‌های دیگر است. بنابراین، اگر یک کودک به شیوه‌ای رفتار کند که موجب تنفر دیگران از او شود یا او را طرد کنند، آیا نباید تصور کنیم که این رفتارها غیر عمدی و خارج از کنترل او هستند؟ چه دلیلی دارد که کودک بخواهد به عمد یکی از نیازهای اولیه‌ی خود (نیاز به محبوبیت و پذیرفته شدن از سوی دیگران) را زیر پا بگذارد.

۲- در صورت پذیرش فرضیه‌ی پیشین (غیر عمدی بودن رفتار آزار دهنده‌ی سرزده از کودک) به نظر می‌رسد تنبیه کردن کودک به علت خطاهایی که در مهارت اجتماعی دارد، امری غیر منصفانه، نادرست و بیهوده است. ۳- رویکردهای مرسوم (سنتی) به کار رفته برای بهبود بخشیدن به مهارت‌های اجتماعی این کودکان، کارایی ندارند.

راهکارهایی از قبیل ایفای نقش، نمایش‌های تجربی^۷، فیلمبرداری ویدئویی^۸، بحث^۹ و سخنرانی؛ به ندرت تأثیر مثبتی بر روی توسعه‌ی توانایی‌های اجتماعی کودک دارند. ممکن است این روش‌ها اثری موقتی و زودگذر داشته باشند، اما این نتایج به ندرت ماندگارند و قابل تعمیم به سایر محیط‌ها نیستند.

راهکار «کالبد شکافی مهارت اجتماعی» موجب تربیت کودکی با مشارکت فعال در اجتماع می‌شود و زندگی واقعی را به عرصه‌ی آزمون معتبری مبدل می‌کند که کودک در آن می‌تواند بیاموزد، پیشرفت کند، و در رودررویی با وضعیت‌های دشوار اجتماعی واقعی، واکنش‌های اجتماعی مؤثری از خود بروز دهد. این راهکار مطمئن، تمایلات کودک دارای اختلالات یادگیری به آموختن راه، در موقعیت‌های عملی، به شکل مؤثرتری هم جهت^{۱۰} می‌کند. اگر قصد دارید آداب

✓ تقویت مثبت

پیشگیری از تکرار مجدد آنها در آینده. "قاعده اصلی عبارتست از: یاری نمودن کودک در امر تحلیل خطاهای اجتماعی واقعی که از او سر زده؛ و مطرح نمودن گزینه های رفتاری ای که کودک می تواند برای بهبود بخشیدن به وضعیت ایجاد شده، آنها را به کار برد.

من در همایش ها، معمولاً نمونه ای بسیار خوب از کاربرد روش «کالبد شکافی مهارت اجتماعی» را بیان می کنم که خودم در یک خوابگاه شبانه روزی انجام دادم: - در تالار اقامتگاه مدرسه مشغول قدم زدن بودم که صدای بلند مشاجره را از خوابگاه تام و چیپ شنیدم. وارد اتاق شده و دلیل کشمکش را جویا شدم.

چیپ فریاد زد: "تقصیر تام است. دیروز من یک خمیردندان نو خریدم. امشب، تام آن را قرض گرفت و گمش کرد!"

من رو به تام کرده و گفتم: "بیا این مشکل را کالبد شکافی کنیم!" کار را با پرسیدن پرسش هایی از تام برای بازگو کردن آنچه روی داده بود آغاز کردم. او توضیح داد که نتوانسته خمیردندان خودش را پیدا کند. بنابراین، خمیردندان هم اتاقی اش را قرض گرفته، هر چند نتوانسته چیپ را پیدا کند تا از او اجازه بگیرد. سپس به انتهای تالار می رود تا در دستشویی دندانش را مسواک بزند. وقتی مشغول مسواک زدن بوده، جیم (دوست مشترک چیپ و تام) وارد دستشویی می شود و از تام می پرسد که آیا می تواند آن خمیردندان را قرض بگیرد؟ و تام خمیردندان را به او می دهد. بعد جیم هم آن را به دانش آموز دیگری می دهد و الان مشخص نیست که خمیردندان کجاست.

گفتگوی زیر بین من و تام روی داد:

لوی: "بسیار خوب، تام، فهمیدم چه اتفاقی افتاده. فکر می کنی چه اشتباهی کرده ای؟"

تام: "آقا من اشتباهم را می دانم. دیگر آن را تکرار

با سرزنش، توبیخ و تنبیه، هیچ یک از این گام ها میسر نمی شود.

همانطور که پیشتر دیدیم دختر نوجوان به علت سخنان نامناسبش از اتاق اخراج شد؛ اما این کار به هیچ گونه آموزش، یادگیری یا تقویتی منجر نشد. در نتیجه، یک فرصت آموزشی قابل توجه به هدر رفت و هیچ عملی در جهت کاهش احتمال تکرار آن رفتار در آینده صورت نگرفت.

علت دیگری که راهکار «کالبد شکافی مهارت اجتماعی» را تا این حد مؤثر می سازد آن است که در این روش، کودک به طور واضح رابطه ی علت و معلولی بین رفتار اجتماعی خود و واکنش ها و پاسخ های دیگران را می بیند و درک می کند. کودکان مبتلا به مشکلات مهارت اجتماعی، غالباً قادر به تشخیص این رابطه نبوده و اغلب اوقات، واکنش های همکلاسی ها، مربیان، خواهران و برادران، و والدین باعث سردرگمی آنها می شود. مثلاً، کودکی یک بار به من گفت: «مردم همیشه از دست من عصبانی اند و من واقعاً نمی دانم چرا.»

راهکار «کالبد شکافی مهارت اجتماعی» می تواند شگردی مؤثر و پاسخگو باشد؛ مشروط بر آنکه به درستی از آن استفاده شود. نکته ی حائز اهمیت این است که این روش بایستی به عنوان یک اقدام یا مداخله ی آموزشی، حمایتی و غیرانتقادی اجرا شود. همچنین باید در کمترین فاصله زمانی ممکن پس از بروز رفتار توهین آمیز کودک اجرا شده و نباید از سوی بزرگسال یا کودک به عنوان یک واکنش سرزنشی^{۱۲} یا منفی تلقی شود.

بر این اساس تعریف کاربردی «کالبد شکافی مهارت اجتماعی» عبارت است از: "بررسی و تحلیل یک خطای اجتماعی برای تعیین علت خطا، میزان آسیبی که رخ داده، و جهت آگاهی یافتن از عامل (یا عوامل) سببی برای

برگردی. هنگامی که داری از زمین بازی خارج می شوی، یکی از بچه ها از تو می خواهد که دستکش ها را به او قرض بدهی چون دیگر نمی خواهی از آنها استفاده کنی. تو چه پاسخی به او می دهی؟"

تام: "می بایست به او بگویم، متأسفم، ولی این دستکش مال من نیست، پس نمی توانم آن را به تو قرض بدهم. این دستکش مال آقای لویی است. چرا با من به دستکش به دفتر کارش نمی آیی؟ شاید بتوانی از او بخواهی دستکش را به تو قرض بدهد."

لویی: "عالی بود! حالا، تام، می خواهم کمی «تکلیف منزل اجتماعی» به تو بدهم. امروز یاد گرفتی که مهم است چیزی را که قرض گرفته ای، پس بدهی و نمی توانی این وظیفه را به شخص دیگری واگذار کنی. من از تو می خواهم که در طول این هفته، گاهگاه این مهارت را به کار ببری. روز جمعه با هم کارهای این هفته را بررسی می کنیم و تو می توانی به من بگویی چطور و چه موقع از این مهارت استفاده کرده ای!"

همان طور که ملاحظه کردید، کالبد شکافی مهارت اجتماعی دارای پنج مرحله اصلی و جداگانه است:

۱. از کودک بخواهید که توضیح دهد چه اتفاقی افتاده است. در صورت امکان، از او بخواهید از ابتدای ماجرا شروع کند. هرچند، بعضی از کودکان وقتی ترغیب می شوند که شرح ماجرا را از نقطه ای اوج آغاز کنند و ماجرا را از آخر به اول شرح دهند، آن واقعه را دقیق تر و کامل تر نقل می کنند. صحبت های کودک را قطع نکرده و از او انتقاد نکنید. شما به خاطرات صریح کودک، بدون آنکه باعث تغییر در آن شوید نیاز دارید.

۲. از کودک بخواهید اشتباهی را که مرتکب شده شناسایی کند. این مرحله، بخش حائز اهمیت و جالب توجه از فرایند کالبد شکافی مهارت اجتماعی است. بسیاری از اوقات، کودک قادر به تعیین زمان و مکان بروز

نمی کند. قول می دهم. اصلاً نباید خمیردندان چپ را قرض می گرفتیم."

لویی: "نه، تام، اشتباه تو این نبود. اشکالی ندارد که تو و چپ گاهی اوقات وسایلی را از همدیگر قرض بگیری. شما هم اتاقی و دوست هستید. تو وسایل او را قرض بگیر و او هم مال تو را. این کار هیچ مشکلی ندارد."

تام: "آهان، خوب. حالا فهمیدم. من اشتباهم را می دانم. نباید آن خمیردندان را به جیم قرض می دادم باید به او می گفتم، نه!"

لویی: "نه، این هم اشتباه تو نبود. چپ و جیم هم، دوستان صمیمی هستند. مطمئناً برای چپ اهمیتی نداشت که تو یک کمی خمیر دندان به دوستش قرض بدهی. دوباره سعی کن!"

تام: "حالا فهمیدم! نباید تیوپ خمیردندان را به جیم واگذار می کردم. باید کمی خمیردندان روی مسواک جیم می گذاشتم و بعد تیوپ آن را به چپ پس می دادم!"

لویی: "آفرین، تام، حالا فهمیدی! درس اجتماعی امروز ما، 'ن باید قرض بگیری' یا 'ن باید قرض بدهی' نیست. بلکه درس ما این است: 'وقتی چیزی را از کسی قرض گرفتی، این وظیفه ی توست که حتماً آن را پس بدهی. تو نمی توانی این وظیفه را به شخص دیگری واگذار کنی. متوجه شدی؟"

تام: "بله، فهمیدم!"

لویی: "خوب، بیا مطمئن شویم که فهمیدی. فرض کن به دفتر کار من آمده ای و می گویی، آقای لویی، تمام بچه ها دارند توپ قاپی می کنند ولی من دستکش بیسبال ندارم. می توانم دستکش بیسبال شما را قرض بگیرم؟ من می گویم بله و دستکش ها را به طرف پرتاب می کنم. همینطور که مشغول بازی هستی، سرپرست خوابگاه تو را می بیند و می گوید که باید برای تمام کردن برخی کارهای روزمره به خوابگاه

در آن یک داستان کوتاه اجتماعی می سازد که مفهوم یا نتیجه‌ای بنیادی مشابه خطای اجتماعی^{۱۴} که از کودک سرزده است در بر دارد. این نمایشنامه می بایست راه حلی مانند راه حل آن اتفاق داشته باشد. همچنین باید کودک را وادارد تا برای نشان دادن توانایی‌اش در تعمیم و به کار بردن مهارت هدف، یک واکنش مناسب به آن وضعیت شبیه سازی شده ارائه دهد.

۵. تکلیف منزل اجتماعی به عنوان راهبردی برای اطمینان از تسلط کودک بر مهارت هدف و به کارگیری آن، توسط آرنولد گلدشتاین^{۱۵} روانشناس دانشگاه سیراکوز^{۱۶} مؤکداً توصیه می‌شود. این مرحله، کودک را وادار می‌دارد که مهارت هدف را در محیط‌های دیگر به کار برد و سپس گزارش کاری را که انجام داده است، به فرد بزرگسال ارائه دهد. این روش موجب می‌شود کودک به جستجوی فرصت‌هایی بپردازد تا در آنها مهارت اجتماعی که آموخته به کار گیرد. در نمایشنامه‌ی «خمیردندان»، من به تام تکلیفی را برای به کارگیری مهارت «قرض گرفتن به شیوه‌ی درست» واگذار کردم. چند روز بعد، او با هیجان برایم تعریف کرد که وقتی دانش آموزان خوابگاه در یک شب سرد زمستانی مشغول خوردن قهوه بودند، او برای خوردن قهوه فنجان بزرگ مشاور خوابگاه را قرض گرفت. هنگامی که تام مشغول شستن فنجان بود، یکی از دانش آموزان می‌پرسد که آیا می‌تواند آن را از تام قرض بگیرد؟ و تام پاسخ می‌دهد که «من اجازه ندارم فنجان را قرض دهم». اما هم خوابگاهی‌اش را تشویق می‌کند که اگر به فنجان نیاز دارد، آن را از خانم مشاور قرض بگیرد. به کار بردن مفهوم قرض گرفتن توسط تام، نشان می‌دهد او در مسیر تسلط بر این مهارت به خوبی پیش می‌رود.

کودکان به این راهبرد واکنش بسیار خوبی نشان می‌دهند و اگر این روش به درستی به کار رود، آن را به چشم سرزنش یا مجازات نخواهند دید. بلکه به عکس، «روش

خطای خود نیست و یا تعبیر او از خطا نادرست است. تام در ابتدا تصور می‌کرد که اشتباه او «قرض گرفتن خمیردندان» است در صورتی که این گونه نبود. اگر من فقط تام را تنبیه می‌کردم و به او می‌گفتم "باید به چپ سه دلار بدهی تا یک تیوپ خمیردندان جدید بخرد"، تام به غلط تصور می‌کرد که اشتباه او مربوط به قرض گرفتن خمیردندان بوده.

غالباً، کودکان در مواجهه با یک مظهر قدرت^{۱۳} دچار آشفتگی می‌شوند؛ اما نمی‌توانند تشخیص دهند که چه اشتباهی کرده‌اند. یک بار کودکی به من گفت: "امروز موقع تمرین اوضاع بدی داشتم." به او گفتم: "مگر چه کار بدی کردی؟" او پاسخ داد: "نمی‌دانم. ولی مربی از دستم عصبانی بود."

اگر کودک قادر به تشخیص یا درک خطای اجتماعی خود نباشد، چگونه می‌تواند آن خطای اجتماعی را مجدداً تکرار نکند؟

۳. به کودک کمک کنید تا خطای اجتماعی واقعی را که از او سرزده تشخیص دهد. راجع به آن خطا بحث کنید و واکنش‌های اجتماعی در مقابل آن خطا را به نوبت بررسی کنید. در این مرحله، فرد بزرگسال در طول بحث بایستی از به کار بردن کلمه‌ی "باید" پرهیزد (باید منتظر می‌ماندی تا نوبت شود، نباید از مدیر مدرسه می‌پرسیدی آیا کلاه گیس سرش گذاشته؟) بلکه کلمه‌ی "می‌تونستی" را به کار ببرید: می‌تونستی خواهش کنی چون مادرت دارد به مدرسه می‌آید تا تو را زودتر به خانه ببرد، اگر ممکن است نوبت بعدی مال تو باشد، می‌تونستی از مدیر مدرسه راجع به ماشین جدیدش پرسسی یا از کراوات‌هایش تعریف کنی. این راهبرد تأکید خاصی روی این مفهوم دارد که کودکان در مواجهه با موقعیت‌های اجتماعی می‌توانند رفتارهای خود را انتخاب کنند.

۴. نمایشنامه، بخشی از این فرآیند است که فرد بزرگسال

- این فرایند،
- ✓ یک راهبرد قابل هدایت توسط تمام افراد بزرگسال دارای اهمیت در محیط زندگی کودک (آموزگار، والدین، رانده‌ی سرویس مدرسه)،
- ✓ یک راهبرد قابل اجرا در فضایی خودمانی، واقع‌گرایانه و عادی و
- ✓ دارای بیشترین تأثیر هنگامی که بلافاصله پس از بروز خطای اجتماعی اجرا شود.
- و عبارت نیست از:**
- ✓ تنبیه یا سرزنش،
- ✓ بازجویی برای تعیین مقصر،
- ✓ فرایندی که منحصرأ باید توسط یک فرد بزرگسال و بدون مشارکت کودک نظارت و هدایت شود،
- ✓ درمانی یک مرحله‌ای برای آموزش دادن مهارت اجتماعی مورد نظر.
- کالبد شکافی مهارت اجتماعی» را به عنوان راهبردی جذاب و مؤثر برای بهبود بخشیدن به توانایی‌های اجتماعی خود تلقی می‌کنند. دانش آموزان وقتی درگیر تعاملی که برایشان قابل درک نیست می‌شوند، واقعاً به «کالبد شکافی مهارت اجتماعی» نیاز دارند. یک بار، دختری چهارده ساله وارد دفتر من شد و گفت: "آقای لوی، می‌توانید به من کمک کنید؟ دیشب خواهرم از دانشکده با من تماس گرفت و کار ما به مشاجره کشید. من می‌دانم که حرف نادرستی زده‌ام که او را ناراحت کرده، اما نمی‌دانم که آن حرف چیست؟ آیا می‌توانیم این تماس تلفنی را با هم کالبد شکافی کنیم؟"
- به خاطر داشته باشید که «کالبد شکافی» عبارت است از:
- ✓ یک راهبرد حمایتی، سازمان یافته و سازنده برای پرورش توانایی‌های اجتماعی،
- ✓ یک روش حل مسأله،
- ✓ یک فرصت برای کودک جهت مشارکت فعالانه در

زیر نویس‌ها:

1. Richard Lavoie
2. terrific
3. learning and language problems
4. impulsivity (عمل از روی انگیزه آنی و بدون اندیشه ی قبلی)
5. CD player
6. social skill errors
7. demonstrations
8. videotaping
9. lectures
10. parallel
11. etiquette
12. input
13. scolding or negative interaction
14. authority figure
15. social faux pas
16. Arnold Goldstein
17. SyracuseUniversity

منبع:

Rick Lavoie . Social Skill Autopsies: A Strategy to Promote & Develop Social Competences.